

آموزش خلاق کودک محور

تأثیر بازی در خلاقیت کودکان

نویسنده: ابوالقاسم ریاحی

جست و جو و آماده سازی:

مؤسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان

مؤسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان

قال رسول الله (ص): يستحبّ عرامة الغلام في صغره ليكون حليما في كبره ثم قال: لا ينبغ الا ان يكون هكذا

رسول گرامی اسلام (ص) می فرمایند: چه خوب و محبوب است که فرزند انسان در خردسالی بازیگوش و پرتلاطم و متمرد باشد تا این حالت طغیان آمیز او از شخصیتی در بزرگسالی سر برآورد که از حلم و خویشتن داری و مقاومت و پایداری برخوردار باشد. سپس آن حضرت فرمود: سزاوار است که طفل خردسال منحصر این چنین بازیگوش و پرجنب و جوش باشد.

در نهایت، تلاش هر مربی باید به کشف و پرورش استعداد کودکان منجر گردد. برای تحقق این هدف تمهیداتی لازم است که مهم ترین عامل، آگاهی و دانش مربیان و والدین است. اما چگونه، با چه روشی و با استفاده از چه وسایل و ابزاری می توان به این مهم دست یافت؟

تحقق هر هدف معلومی، مستلزم طی طریق مشخص و مدونی است که در آن، روش های اجرایی و انتخابی در محیطی آزمایشگاهی و زیر نظر صاحب نظران علوم مربوط (در اینجا علوم تربیتی و روان شناسی) به نتایج مطلوب می رسد و پاسخ مثبت پیدا می کند. در این مقاله کوشیده ایم با ارائه نظریه های به اثبات رسیده، در مورد مسائل مربوط به بازی مطالبی بیان داریم که آگاهی از آنها، برای هر فردی که در مقام مربی، چه در خانه و چه در مراکز آموزشی، پژوهشی و تحقیقاتی، با کودک ارتباط دارد، لازم و ضروری است. چه بسا مربیان و والدین با آگاهی از این نظریه ها، به غنای فکری خود بیفزایند و فعالیت آنان در این زمینه، به ایجاد تفکر خلاق در کودک منجر گردد.

زیرا برخورد غیر اصولی با مسائل مربوط به کودک، او را به راهی ناصواب سوق می دهد و امکانی را از او سلب می کند که برخورداری از آن تا پایان عمر غیر ممکن خواهد بود. بنابراین، بر هر مربی واجب است راه های برخورد صحیح با کودک و پدیده های آن را با علم و آگاهی بررسی کند و روش هایی، که او را در کمترین زمان به بهترین نتیجه و هدف خواهد رساند، انتخاب و اجرا کند.

بازی از دید صاحب نظران علوم تربیتی و روان شناسی

۱- ویلیام استرن: بازی غریزه ای برای رشد و نمو استعدادها و تمرین مقدماتی برای آینده است.

۲- کارل گروس: بازی یعنی آماده شدن برای اعمال بزرگ و جدی در آینده.

۳- مک دوگال: بازی عبارت است از تمایل موجود زنده به رسیدگی قبل از موعد غریز. منظور این است که کودک نیازهایی مثل خودنمایی دارد یا می خواهد در جامعه پایگاه جدی داشته باشد. ولی چون سنش کفایت نمی کند، به ناچار از طریق بازی به این نیاز خود جواب می دهد.

۴-پاتریک: بازی برای تخفیف خستگی ناشی از کار لازم است. در بازی مغز کودک با توجه به شباهت‌هایی که به مغز انسان‌های اولیه دارد، نیازهای مربوط به فعالیت‌های حسی را برطرف می‌کند.

۵-آدلر: بازی به معنای ارضای واقعی امیالی مانند برتری‌جویی و خودنمایی کودک است.

۶-اسپنسر: بازی معرفت‌انرژی ما زاد بدن است. بازی رخداد غریزی امیال و فعالیت‌هایی برای لذت‌جویی است.

۷-مونتگومری: کودکان با بازی کردن از طریق آشنایی با خواص اشیا و کار با آنها به مهارت‌هایی دست می‌یابند.

۸-فروبل: بازی در دوران کودکی مانند نو برگ‌های درخت زندگی است که تمام وجود کودک از طریق آن‌ها شکوفایی و تجلی می‌یابد. کودکان از طریق بازی می‌آموزند.

۹-استانلی هال: بازی عبارت است از تکرار تاریخ نژاد انسانی در رشد دوره کودکی. به عبارت دیگر، بازی نوعی یادآوری و بازسازی آزمایش‌های کهنه نژاد انسانی است. اگر کودک بازی

می‌کند، ادای اجدادش را درمی‌آورد و اگر سنگ پرتاب می‌کند، این عمل بازمانده اعمال بشر اولیه است که در خمیر مایه ناب خود انسان باقی مانده است.

۱۰-شیلر: بازی یعنی مصرف بی‌هدف نیروی بی‌حد و حصر.

۱۱-جان دیویی: بازی فعالیت طبیعی است که خود به خود و آزادانه انجام می‌پذیرد و در آن قصد حصول نتیجه نیست.

۱۲-نیومن: استفاده آموزشی از بازی آن را تحریف می‌کند و به بازی حالت اجبار و انقیاد می‌دهد و آزادی و سرگرمی آن را مخدوش می‌سازد.

۱۳-می‌شور: بازی عبارت است از وجود فعالیت آزاد به منظور کسب لذت.

۱۴-ژان شاتو: بازی فعالیت‌هایی در جهت ادامه شادمانی است.

۱۵-دالس: بازی عبارت است از شکلی غریزی از اظهار وجود که هر روز برای گریز از هیجان‌ها انجام می‌پذیرد.

۱۶-ماکارنکو: کودک در بازی هر طور باشد، در بزرگسالی و انجام دادن کارهای جدی نیز همان طور خواهد بود.

۱۷-ماکسیسم گورگی: بازی راه کودک به سوی ادراک است.

۱۸- ویلیام جمس: بازی غریزی و میل به بازی، ناشی از وجود غریزه نزاع و زورآزمایی است.

۱۹- در دو قرن اخیر، دانشمندان پیرو نظریات جامعه‌شناسان منشاء بازی و حیات تفریحی را مذهب و بازی و هنر را نشأت گرفته از مذهب می‌دانند.

۲۰- عده دیگری از روان‌شناسان بازی را وسیله‌ای برای ارضای حس تنوع‌طلبی و لذت‌جویی افراد می‌دانند و در عین حال، بازی را آموزش دهنده قواعد اجتماعی به شخص و عادت به نظم در نظر می‌گیرند. ۲

۲۱- دکتر رجبعلی مظلومی معتقد است بازی کودکان، در ابتدا آشنایی با محیط، سپس تجربه برای به کارگیری کاربردها، سپس فرهنگ‌پذیری و سرانجام همه تعلیم و همه تربیت است. ۳

پس بازی‌های کودکان همه درس و بسیار مهم است درحالی‌که بازی برای بزرگ‌ترها تنها وسیله‌ای برای رفع خستگی است. (گفتنی است) به تصویر صفحه مراجعه شود (قسمت ۱)

در صورتی که مربیان و والدین در بازی کودکان مشارکت دارند، باید زمانی بازی را به اتمام برسانند که هنوز در کودک تمایلی برای ادامه بازی هست؛ نه زمانی که اتمام بازی موجب خوشحالی کودک گردد.

کاربرد روان‌شناسی بازی برای مربیان

الف) شناخت

۱. شناخت استعداد و توانایی‌های ذهنی کودک.

۲. شناخت گرایش و علاقه کودک.

۳. شناخت آرزوها و تخیلات کودک.

۴. شناخت نیازهای کودک.

ب) سوق‌دهی رفتار

با استفاده از سوق‌دهی رفتار، می‌توان بازی‌های مورد نیاز کودک را طرح و اجرا کرد. مثلاً در صورتی که کودکی منزوی است، باید بازی‌های اجتماعی و گروهی را برای او صحنه‌سازی و اجرا کرد.

پ) تربیت و رفع نقیصه‌های رفتاری

۱. تربیت تفکر.

۲. تربیت تخیل.

۳. تربیت روابط اجتماعی و آشنایی با مقررات.

۴. تربیت دقت.

۵. تربیت جسمانی.

۶. آموزش قبول شکست و حفظ متانت از طریق بازی.

۷. پرورش احساس و ذوق زیبایی‌شناسی.

بر اثر فعالیتی که مربی در حین بازی با کودک خواهد داشت، شناختی برای او حاصل می‌شود که باید به کمک آن، در مورد سوق‌دهی رفتار و پرورش خلاقیت و تفکر در کودک اقدام کند. در این صورت، می‌توان گفت صرف وقت و زمان در بازی، دارای هدفی خاص بوده و این فعالیت به تغییر رفتار کودک در جهت مثبت منجر شده است. در غیر این صورت، فعالیت انجام شده صرفاً جز اتلاف وقت سرمایه و زمان، هم برای کودک و هم برای مربی، نخواهد بود.

تعریف یا مشخصه‌های بازی

۱. بازی امری فطری و غریزی است.

۲. بازی مغایر با وظیفه است. یعنی هر چیزی که وظیفه باشد، بازی نیست.

۳. بازی حالتی غیر جدی و دلخواه است.

۴. انتخاب بازی همراه با طیب خاطر است و فرد همبازی‌اش را خودش انتخاب می‌کند.

۵. بازی دارای تخیل است.

۶. بازی همراه با فعالیت است. ممکن است این فعالیت جسمی، ذهنی یا هر دو باشد.

۷. بازی هدف ندارد (از نظر بازی‌کننده، ۹ از نظر مربی و راهنما).

۸. بازی جنبه سرگرمی و لذت جویی دارد.

۹. بازی به نیازها، استعداد و توانایی‌های بازی کننده بستگی دارد.

استفاده‌های تربیتی از بازی

۱. بازی ایجادکننده فعالیت در کودک است.

۲. بازی بهترین وسیله برای شناخت کودک است.

۳. بازی تمرین رفتارهای جدی است. مثلاً عروسک بازی دختران تمرینی برای رفتارهای مادرانه است.

۴. بازی عامل آشنایی کودک با واقعیات است. وقتی کودکی در بازی شکست می‌خورد، متوجه می‌شود که پیشبرد کارها ساده نیست. از طریق بازی، کودک باید چگونگی شکست خوردن را بیاموزد.

۵. از طریق بازی، می‌توان به علائق، آرزوها و گرایش‌های کودک پی برد. گاهی کودکان از طریق بازی آرزوهای خود را ابراز می‌دارند. در این حالت، بعضی روان‌شناسان بازی را به رؤیای بیدار تعبیر می‌کنند. همان طور که انسان هنگام خواب دیدن، ذهنیت را با عینیت تطبیق می‌دهد.

۶. بازی باعث ایجاد تعادل در زندگی است.

نیازهای جسمی کودک

رشد جسمی کودک با تأمین امکانات و وسایل مادی و از جمله بازی امکان‌پذیر خواهد شد. از این طریق است که خواسته‌های بدنی و نیاز جسمی او تا حدودی اشباع می‌شود. رشد و نمو با غذا، بهداشت مناسب، آب، هوا، مسکن، خواب، استراحت، بازی و امثال آن برای کودک به دست می‌آید. هر کودکی بر حسب سن، حالات فیزیکی، جسمی و جنسی نیازهای متفاوتی دارد که در اینجا به نیازهای جسمی کودک و رابطه آن با ایجاد شناخت و رشد فکری و در نهایت خلاقیت در کودک می‌پردازیم.

اکثر اولیا و مربیان بازی را نوعی اتلاف وقت به حساب می‌آورند و می‌خواهند کودکان هرچه زودتر از بازی دست بکشند و به کارهای جدی‌تر و مهم‌تر بپردازند. این دسته از اولیا و مربیان، کودکان را بزرگسالانی می‌پندارند که فقط از حیث جثه کوچک‌اند و توجه ندارند که بازی یکی از عوامل مهم در سلامت و رشد جسمی، روانی و عاطفی کودک و عاملی برای آموزش اصول و قواعد زندگی است.

کودک عاشق بازی است و شاید شدیدترین محرومیت برای او آن باشد که از بازی محروم می‌شود. همه جا برای او صحنه بازی است و این جنبه، در سنین اولیه اهمیت بیشتری دارد. فعالیت و علاقه کودک به بازی، نشانه

سلامت اوست و اگر طفلی بازی نکند بیمار است و باید برای درمان او اقدام کرد.

بازی در عین حال که وسیله سرگرمی کودک است، جنبه آموزشی و سازندگی نیز دارد و در برخی موارد، ارزش اشتغال کودک به بازی بیش از ارزش خواندن کتاب است. بازی، اگر خوب و اندیشیده طرح شده باشد، به کودک فرصت می‌دهد به تقویت جنبه‌های جسمی، ذهنی، روانی و عاطفی خود بپردازد و اصول اخلاقی اجتماعی را به خوبی فراگیرد. به این دلیل است که اولیا و مربیان آگاه به پیروی از دستور پیامبر اکرم (ص) که فرمود: «دع ابنک یلعب سبع سنین» هرگز کودک را از بازی منع نمی‌کنند. بلکه سعی دارند

بازی وی را جهت دهند و از آن به نفع کودک سود برند. ضرورت این امر در هفت سال اول زندگی بیشتر و مورد توصیه پیشوایان اسلامی است. ۴

فواید بازی

۱. بازی موجب رشد جسمی کودک است. عضلات را نیرومند و استخوان‌ها را محکم می‌کند.
۲. بازی باعث مهارت در حواس لامسه و بینایی کودک می‌شود.
۳. بازی حس کنجکاوی کودک را برمی‌انگیزاند و قدرت ابتکار او را به حرکت وامی‌دارد.
۴. بازی کودک را در برابر مشکلات مقاوم می‌کند و به او اعتماد به نفس می‌بخشد.
۵. بازی موجب تعدیل تمایلات عاطفی کودک می‌گردد.
۶. بازی به کودک می‌آموزد که برای رسیدن به هدف چگونه نقشه بکشد به چه صورت طراحی کند و چگونه از عهده حل مشکل برآید.
۷. بازی باعث می‌شود که کودک بتواند با دیگران رابطه صحیح برقرار کند.
۸. بازی موجب آموختن همکاری، فعالیت‌های گروهی، تعاون و تمرین این امور می‌گردد.
۹. بازی باعث می‌شود کودک اصول انضباطی و اخلاقی را در زندگی جمعی فراگیرد.
۱۰. بازی نشان دهنده افکار، تمایلات و عواطف کودک است. بنابراین، مربیان می‌توانند کودک را هنگام بازی دقیق‌تر بشناسند.

با توجه به این مورد، مربیان و والدین حق ندارند از شیطنت و بازیگوشی کودک جلوگیری کنند و برای تأمین رفاه و آسایش خویش، باید کودکان سرشار از جنبش و نشاط را به موجوداتی صد درصد مطیع و آرام مبدل

سازند. مربیان آگاه، باید با جهت دادن به بازی از این انرژی به نفع کودک استفاده کنند تا ضمن صرف انرژی، تحت آموزش غیر مستقیمی که مدنظر مربی آگاه است، قرار گیرد.

رابطه بازی با شناخت و آگاهی

زندگی عبارت است از کشمکش مداوم و مستمر با محیط و مبارزه برای آگاهی و شناخت بیشتر محیط به منظور استفاده بهتر از آن. برای تحقق این هدف، انسان از ابزارهای موجود و در دسترس خود، که همان عقل و جسم است، بهره می‌گیرد و هرکدام از این‌ها در رهگذر زندگی نقشی به عهده دارند. بدن وسیله‌ای برای ارتباط فکر و عقل با اشیای خارجی در محیط است. از طریق بدن، عقل و مغز می‌توانند وظایف خود را برای شناختن محیط، اصلاح یا تغییر آن برای بهره‌برداری بیشتر و بهتر اقدام کنند.

چه زمانی مناسب‌تر و بهتر از کودکی که این آموزش را از طریق بازی و با تأمین قسمتی از نیازهای جسمی و روانی کودک به او بیاموزیم و از ابتدای زندگی او را به این راه سوق دهیم که با استفاده از بدن به بهره‌برداری بیشتر از عقل بپردازد و فردی موفق و کارآمد شود. این حقیقت در احادیث، روایات و توصیه‌های بزرگان دینی و مذهبی به کرات آمده است. در منطق اسلام، کودک در دوران اولیه زندگی برای بازی و ورزش آزاد است. مربیان و والدین نباید در این سنین برای کودکان محیطی جدی ایجاد کنند. بلکه باید فرصت آزادی بیشتری را برای او فراهم آورند. زیرا کودکی که در منزل و در خارج از آن در محیطی جدی قرار بگیرد و اوقاتی را که باید صرف بازی و جنب و جوش شود، به کار و کوشش بپردازد ارکان سلامت متزلزل و به فردی ضعیف و ناتوان تبدیل می‌شود.

رسول اکرم (ص) فرمود: اگر کسی دارای طفل خردسالی بود، باید با او در جنبش‌های کودکانه و حالت بچگانه‌اش همکاری و هماهنگی کند. مطابق روایات معتبر، خود حضرت پیامبر (ص) (با فرزندان و کودکان همبازی می‌شدند و در جنبش‌های بچگانه آن‌ها شرکت می‌کردند و هیچگاه مقام و موقعیت رسالت آن حضرت مانع از تأیید و تشویق این همکاری ضروری با کودکان نگردید.

وظایف مربیان و والدین اقتضا می‌کند که در مقام راهنما، با کودک همراه شوند و ضمن شرکت در فعالیت‌ها و جنب و جوش‌های جسمی در قالب بازی، به راهنمایی او بپردازند و اهدافی را به تحقق برسانند.

مفهوم راهنمایی

راهنمایی عبارت است از کمک به فرد برای شناختن خود و محیط خویشتن. به عبارت دیگر، راهنمایی و کمک به فرد برای حل مشکلات خود و ایجاد رابطه اساسی با دیگران است همچنین می‌توان گفت که راهنمایی وسیله کمک به فرد در زمینه‌های گوناگون زندگی است.

برای آن که راهنمایی مربیان و والدین به نتایج مطلوبی منتهی گردد، روش‌های اعمال شده باید براساس اصولی انجام گیرد. اجرای این روش‌ها از سوی مربیان و والدین موجب خواهد شد که شخصیت کودک در جهت

موردنظر رشد و تکامل یابد و در جامعه حضوری موفقیت‌آمیز داشته باشد. ۵

پانوشت:

۱. بحار الانوار-جلد ۱۴-ص ۲۷۹.

۲. بازی‌های پرورشی، کد ۶۰۰۷ (تهران: وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۷۳) ص ۲.

۳. رجبعلی مظلومی، «تربیت ورزشی» نیرو و نشاط، نشریه شماره ۵، ص ۶۱.

۴. امام صادق علیه السلام، محجة البيضاء، جلد ۲، ص ۶۵.

۵. سید مهدی حسینی (بیرجندی)، مشاوره و راهنمایی در تعلیم و تربیت اسلامی (تهران: امیر کبیر، ۱۳۷۵)، ص ۱۳۱.

منبع: مجله رشد معلم، بهمن ۱۳۸۰، شماره ۱۶۳

مؤسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان، نهادی غیردولتی و ناسودبر است. این نهاد در سال ۱۳۷۹ از سوی پژوهشگرانی که در حوزه ادبیات کودکان فعال بودند، پایه گذاشته شد و اکنون با بیش از ده سال پیشینه از فعالیت های گسترده، در سطح ملی و بین المللی به کار خود ادامه می دهد.

دفتر این مؤسسه در تهران است و شیوه همکاری با این نهاد به دو شکل کار رسمی و داوطلبانه است. مؤسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان هزینه های سازمانی خود را از راه کمک های مردمی و اجرای پروژه های فرهنگی و انتشاراتی به دست می آورد. چنانچه مؤسسه درآمدی داشته باشد، این درآمد را در راه گسترش هدف های خود هزینه می کند.

پیوندگاه:

koodaki.org	مؤسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان	کودکی
iranak.org	ایران کودکی	ایرانک
ketabak.org	پنجره ای به جهان خواندن	کتابک
amoozak.org	آموزش خلاق کودک محور	آموزک
khanak.org	با من بخوان	خوانک
rootak.org	پایگاه ارتباط فرهنگی کودک و نوجوان	روتک
dabire.org	درست بیاموز، تا درست بنویسی	دبیره
koodakar.org	سندوق آموزش و توانمند سازی کودکان کار و محروم	
hodhod.com	گزید هترین کتاب های کودک و نوجوان	کتاب هدهد